

INNOVATION SCIENCE AND TECHNOLOGY

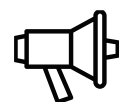

Scopus || Electronic journal specializing in Scopus

ISSUE 9

Acceptance of papers **September, 2025**

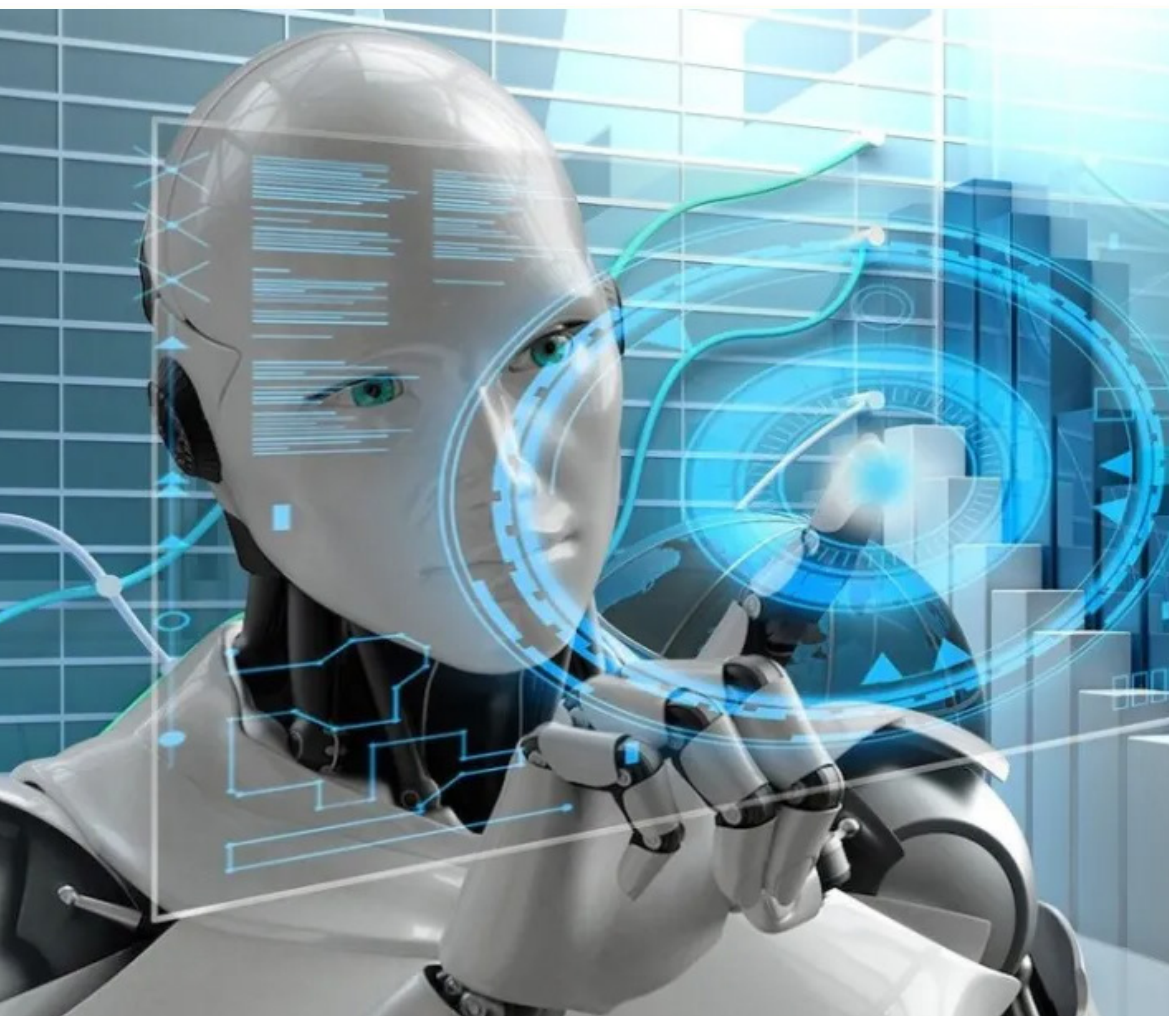
**Acceptance of
papers**

Published monthly

Topics

economics,
technology, social
sciences

ISSN 3060-5229

EDITOR-IN-CHIEF:

Mirzaliyev Sanjar Makhmatjon ugli

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

Makhmudov Nosir Makhmudovich
DSc., Prof., Academician

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli – Senior
lecturer at TSUI

THE SCIENTIFIC-POPULAR ELECTRONIC
JOURNAL **"INNOVATION SCIENCE AND
TECHNOLOGY"** HAS BEEN REGISTERED
UNDER THE NUMBER **C-5669633** BY THE
AGENCY FOR INFORMATION AND MASS
COMMUNICATIONS (AOKA) OF THE
REPUBLIC OF UZBEKISTAN, EFFECTIVE
FROM OCTOBER 9, 2024.

CONTACTS

Phone: **97-748-70-03**

Website: <https://ist-journal.uz>

Email: munis.iriskulova@gmail.com

The scientific electronic journal "Innovation Science and Technology" has been included in the list of scientific publications recommended for the publication of main scientific results of dissertations for the award of PhD and DSc degrees in economics and technical sciences, in accordance with the Resolution No. 370 of the Presidium of the Higher Attestation Commission of the Republic of Uzbekistan, dated May 8, 2025.

Editorial board:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich,
Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor

Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna,
Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Cham Tat Huei,
Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)

Muhammad Imran Sadiq
Doctor of Philosophy in Economics (PhD),
Professor, Malaysia

Ahmed Aziz Ismail
Doctor of Technical Sciences (DSc),
Professor (Egypt)

Lee Chin
Doctor of Philosophy in Economics (PhD),
(Malaysia)

Asongu Simplice
Doctor of Philosophy in Economics (PhD),
Cameroon

Rui Dang
Doctor of Chemistry (DSc), Professor, China

Zahoor Ahmed
Doctor of Philosophy in Economics (PhD), Turkey

Shujaat Abbas
Doctor of Philosophy in Economics (PhD), Russia

Tina A Coffelt
Doctor of Philosophy in Educational Sciences
(PhD), USA

Judy B. Smetana
Doctor of Philosophy in Economics (PhD), USA

CONTENTS

The financial mechanism of the treasury service	6
Zokir Safarboevich Mallaev	
Improving reinsurance relations between Russia and Uzbekistan.....	10
Mirzoev Saifullo Fayzulloevich	
The impact of artificial intelligence on risk assessment and fraud detection	17
Odilov Dilshod Quدراتilla ugli	
Optimization of manufacturing efficiency using simulation modeling: pharmaceutical products datamatrix labelling cost minimisation	26
Aziz Saipov, Abdumalik Djumanov	
Financial oversight in the public procurement process.....	35
Abdushukurov Zafar Ismatovich	
Evaluating and improving the efficiency of drinking water supply (the case of Samarkand region).....	38
Pirova Shohina Khujmaxmatovna	
Analysis of technogenic waste from iron-containing metallurgical production processes.....	45
Axmedova Nigora Erkin qizi	
Mudofaa ehtiyojlari uchun harbiy ta'minot tizimini shakllantirishda Markaziy Osiyo davlatchiligining tarixiy xazina amaliyotlaridan foydalanish	51
Seitlepesov Azamat Orazbayevich	
Methods for assessing the efficient use of resources in agriculture under green economy conditions.....	56
Aitmuratova Miyrigul Zhalgasovna	
"Innovative and digital technologies in Uzbekistan's construction sector: Economic effects and development prospects"	62
Ablaeva Valentina Borisovna, Nurimbetov Ravshan Ibragimovich	
Методологические основы анализа эффективности государственного финансового управления	67
Наимов Шохрух Шарофиддинович	
Strengthening fiscal governance mechanisms for the strategic reduction of the shadow economy.....	74
Ergasheva Malikakhon Avazkhon qizi	
Davlat iqtisodiy xavfsizligining global ekologik omillari	78
Ibrogimov Sherzodbek Xalimjon o'g'li	
O'zbekiston sanoat korxonalarini qimmatli qog'ozlar asosida moliyalashtirishning tahlil va muammolari.....	83
Igitov Jurabek Kuzibekovich	

O'ZBEKISTON SANOAT KORXONALARINI QIMMATLI QOG'OZLAR ASOSIDA MOLIYALASHTIRISHNING TAHLIL VA MUAMMOLARI

Igitov Jurabek Kuzibekovich

Toshkent arxitektura qurilish universiteti. Mustaqil tadqiqotchi

Email: igitov2021@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston sanoat korxonalarining raqobatbardoshligini oshirish va ularning fond bozorida ishtirokini tahlil qilishga qaratilgan. Mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida sanoat korxonalarining innovatsion rivojlanishi va moliyaviy barqarorligi muhim ahamiyatga ega ekanligi ta'kidlandi. Maqolada sanoat korxonalarining fond bozorida faoliyat yuritishining joriy holati, kapital jalb qilish mexanizmlari va bu jarayonda duch kelinayotgan asosiy muammolar o'rganildi. Shuningdek, raqobatbardoshlikni oshirish uchun texnologik yangilanish, korporativ boshqaruvni takomillashtirish, moliyaviy savodxonlikni oshirish va fond bozorining infratuzilmasini rivojlantirish zarurligi ko'rsatildi. Tadqiqot natijalari asosida sanoat korxonalarining bozor iqtisodiyotida samarali ishtirokini ta'minlash va ularning moliyaviy resurslarni jalb qilishdagi imkoniyatlarini kengaytirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqildi. O'zbekiston sanoat sektorining jahon bozorlari bilan raqobatbardoshligini kuchaytirishga xizmat qiluvchi strategik yo'nalishlarni belgilaydi. Hozirgi paytda sanoat korxonalarining fond bozoriga kirishi va unda muntazam qolishi to'g'risida va uning muammolari haqida yoritib o'tilgan. Jismoniy va yuridik shaxslarning moliyaviy savodxonligi ularning respublika fond birjalardagi faoliyati va aholining oladigan daromadi xarajatlari tahlili yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Aktivlari, monopoliya, kapital bozori, qimmatli qog'ozlar aksiyador, fond birjalari, korporativ obligatsiyalar, sanoat tarmoqlari, konsentratsiya, likvidlik, market-meyker, ko'chmas mulk, sarmoya.

Abstract: This article focuses on analyzing the enhancement of the competitiveness of industrial enterprises in Uzbekistan and their participation in the stock market. It emphasizes the significance of innovative development and financial stability of industrial enterprises for the sustainable growth of the national economy. The article examines the current state of industrial enterprises' activity in the stock market, mechanisms for attracting capital, and the main challenges encountered in this process. Furthermore, it highlights the necessity of technological modernization, improvement of corporate governance, enhancement of financial literacy, and development of stock market infrastructure to boost competitiveness. Based on the research findings, recommendations have been developed to ensure the effective participation of industrial enterprises in the market economy and to expand their opportunities for attracting financial resources. The article identifies strategic directions aimed at increasing the global competitiveness of Uzbekistan's industrial sector. It also explores issues related to the entry and consistent presence of industrial enterprises in the stock market, as well as existing obstacles. Moreover, the article analyzes the financial literacy of individuals and legal entities, their activity in the national stock exchanges, and the structure of household income and expenditures.

Key words: assets, monopoly, capital market, stocks, stock exchanges, corporate bonds, industries, concentration, liquidity, market maker, real estate, investments.

Аннотация: В данной статье проведён анализ повышения конкурентоспособности промышленных предприятий Узбекистана и их участия на фондовом рынке. Подчёркивается важность инновационного развития и финансовой устойчивости промышленных предприятий для стабильного экономического роста страны. В статье изучено текущее состояние деятельности промышленных предприятий на фондовом рынке, механизмы привлечения капитала и основные проблемы, с которыми сталкиваются компании в этом процессе. Также обоснована необходимость технологической модернизации, совершенствования корпоративного управления, повышения финансовой грамотности и развития инфраструктуры фондового рынка для укрепления конкурентоспособности. На основе результатов исследования разработаны рекомендации по обеспечению эффективного участия промышленных предприятий в рыночной экономике и расширению их возможностей по привлечению финансовых ресурсов. Определены стратегические направления, способствующие повышению конкурентоспособности промышленного сектора Узбекистана на мировых рынках. Освещены вопросы вхождения промышленных предприятий на фондовый рынок и обеспечения их постоянного присутствия на нём, а также рассмотрены существующие проблемы. Также проанализированы финансовая грамотность физических и юридических лиц, их участие в республиканских фондовых биржах, доходы населения и структура расходов.

Ключевые слова: активы, монополия, рынок капитала, акции, фондовые биржи, корпоративные облигации, отрасли, концентрация, ликвидность, маркет-мейкер, недвижимость, инвестиции.

KIRISH

Globalashuv sharoitida milliy sanoat korxonalarining xalqaro bozorlarda munosib raqobatlasha olishi mamlakat iqtisodiyoti barqarorligining muhim mezonini hisoblanadi. O'zbekistonda sanoatlashtirish jarayonlari to'g'ri yo'naltirilgan bo'lsada, ushbu sektorning fond bozoridagi ishtiroki hali yetarli darajada emas. Shu munosabat bilan, ushbu maqolada sanoat korxonalarining raqobatbardoshligini oshirish va ularning moliyaviy resurslarga chiqish imkoniyatlarini kengaytirish masalalari ilmiy jihatdan yondashilgan. O'zbekiston Respublikasi qimmatli qog'ozlar bozori so'ngi yillarda juda ko'p o'zgarishlar va ma'muriy islohotlar obekti bo'lgan. O'zbekiston Respublikasining xususiylashtirish, monopoliyadan chiqarish va raqobatni rivojlantirish davlat qo'mitasi negizida qayta tashkil etilgan¹. Biroq, bu islohot ham ikki yildan so'ng takomillashtirilib², oldin mavjud bo'lgan bir qo'mitadan 3 ta tashkilot paydo bo'lgan – Davlat aktivlarini boshqarish agentligi, Monopoliyaga qarshi kurashish qo'mitasi va Kapital bozorini rivojlantirish agentligi tashkil etilib³, qimmatli qog'ozlar bo'yicha nazorat oxirgi keltirilgan agentlikka yuklatilgan.

Kapital bozorini rivojlantirish agentligi ham tugatilib, uning funksiyalari o'sha paytdagi Moliya vazirligining Kapital bozorini rivojlantirish departamentiga o'tkazilgan⁴. Oradan yana ikki yil o'tib, mamlakatda amalga oshirilgan ulkan ma'muriy islohotlar natijasida Iqtisodiyot va Moliya vazirliklari birlashishi ortidan qimmatli qog'ozlar bozorini nazorat qilish funksiyasi Istiqbolli loyihalarni boshqarish milliy agentligiga yuklatilgan. Shunday bo'lsada, qimmatli qog'ozlar bozorida yildan-yilga ijobiy o'zgarish tendensiyalari kuzatilayotgani "Toshkent" Respublika fond birjasining yillik hisobotlarida aks ettirilmoqda. 2024-yil yakuni bo'yicha savdolarining umumiy hajmi 21,95 trln so'mni (1,71 mlrd dollar) tashkil etib, o'tgan yilga nisbatan 19,06 trln so'mga o'sdi. Bunda, 19,56 trln so'm (1,53 mlrd dollar) yoki tuzilgan bitimlarning 89,11 foizi birja kotirovkalash varag'iga kiritilgan qimmatli qog'ozlar bilan tuzilgan bitimlar hissasiga to'g'ri keldi. Savdolar hajmning qolgan qismi uyushgan birjadan tashqari bozordagi (listingdan tashqari savdo maydonchasi – LTSM dagi) bitimlarga to'g'ri keldi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

O'zbekiston sanoat korxonalarini qimmatli qog'ozlar asosida moliyalashtirish masalasi bo'yicha o'tkazilgan ilmiy izlanishlar va davlat hujjatlari ushbu yo'nalishning nazariy hamda amaliy asoslarini belgilab bermoqda. Avvalo, O'zbekiston Respublikasida qimmatli qog'ozlar bozorini shakllantirish va rivojlantirish jarayoni mustaqillik yillarida qabul qilingan farmon va qarorlarga tayanadi. Jumladan, 2017-yil 18-apreldagi PF-5016-son Farmon asosida Xususiylashtirilgan korxonalarga ko'maklashish va raqobatni rivojlantirish davlat qo'mitasining tashkil etilishi kapital bozorida ishtirok etuvchi korxonalarning moliyaviy imkoniyatlarini kengaytirish uchun huquqiy asos yaratdi. Keyinchalik, 2019-yil 14-yanvardagi PF-5630-son Farmon va 2019-yil 24-yanvardagi PQ-4127-son Qaror kapital bozorini rivojlantirish agentligini tashkil etish hamda davlat aktivlarini boshqarish va monopoliyaga qarshi kurashishni tartibga solish tizimini tubdan takomillashtirishga qaratildi. Shu bilan birga, 2021-yil 13-apreldagi PQ-5073-son Qaror kapital bozorini yanada shaffof va samarali boshqarish mexanizmlarini joriy etishga yo'naltirilib, fond bozorining institutsional asoslarini mustahkamlashda muhim bosqich bo'ldi.

Xalqaro adabiyotlarda esa qimmatli qog'ozlar bozorining iqtisodiy o'sishdagi ahamiyati keng yoritilgan. Masalan, Hentschel (2008) investitsiyalar nazariyasini izohlab, korxonalarning uzoq muddatli moliyaviy barqarorligini ta'minlashda aksiyalar va obligatsiyalar muhim vosita ekanini ta'kidlaydi. Cox, Hillman, Langevoort va Lipton (2021) esa qimmatli qog'ozlar bozorida huquqiy tartibot va investorlar manfaatlarini himoya qilish mexanizmlari orqali moliyaviy barqarorlikni ta'minlash mumkinligini ko'rsatadi.

Korporativ moliya nazariyasi doirasida ham muhim yondashuvlar mavjud. Brealey, Myers va Allen (2017) kapital tuzilmasi nazariyalarini keng yoritib, sanoat korxonalari uchun qarz va qimmatli qog'ozlar asosida moliyalashtirishning afzallik va kamchiliklarini tahlil qiladi. Ross, Westerfield va Jordan (2016) korxonalarning moliyaviy qarorlari bozor qiymatiga qanday ta'sir qilishini izohlaydi. Damodaran (2012) esa investitsion aktivlar qiymatini baholash usullarini ishlab chiqib, qimmatli qog'ozlar bozorida korxonalar uchun to'g'ri moliyaviy qarorlar qabul qilish zarurligini ta'kidlaydi.

Shuningdek, Brigham va Ehrhardt (2016) o'z asarlarida moliyaviy boshqaruvning nazariy va amaliy jihatlarini uyg'unlashtirib, qimmatli qog'ozlar orqali kapital jalb qilishda korxonalarning strategik qarorlarini asoslab bergan. DeMarzo va Berk (2013) esa korporativ moliyaning zamonaviy konsepsiyalarini yoritib, likvidlik, shaffoflik va kapital bozorining korxona qiymatini oshirishdagi rolini izohlagan.

1 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 18 apreldagi PF-5016-son "O'zbekiston Respublikasi Xususiylashtirilgan korxonalarga ko'maklashish va raqobatni rivojlantirish davlat qo'mitasini tashkil etish to'g'risida"gi Farmoni

2 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 14-yanvardagi PF-5630-son "Davlat aktivlarini boshqarish, monopoliyaga qarshi kurashishni tartibga solish tizimini va kapital bozorini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni

3 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 24-yanvardagi PQ-4127-son "O'zbekiston Respublikasi kapital bozorini rivojlantirish agentligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi qarori

4 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 13-apreldagi PQ-5073-son "Kapital bozorini tartibga solish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori

Umuman olganda, mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, sanoat korxonalarining qimmatli qog'ozlar bozorida faol ishtirokini ta'minlash O'zbekiston sharoitida davlat siyosati va institutsional islohotlar bilan uyg'un holda amalga oshirilmoqda. Xalqaro nazariy manbalar esa ushbu jarayonni chuqurroq anglash hamda mahalliy tajribani boyitishda metodologik asos bo'lib xizmat qilmoqda.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqot metodologiyasi O'zbekiston sanoat korxonalarini qimmatli qog'ozlar asosida moliyalashtirish jarayonini ilmiy asosda o'rganishga qaratilgan. Birinchi bosqichda normativ-huquqiy hujjatlar tahlil qilinib, Prezident farmonlari va qarorlari kapital bozorini tartibga solishdagi o'zni bo'yicha o'rganildi. Ikkinchi bosqichda qiyosiy tahlil usuli qo'llanib, O'zbekiston kapital bozori rivojlanishi rivojlangan davlatlar tajribasi bilan solishtirildi. Uchinchi bosqichda statistik tahlil asosida "Toshkent" Respublika fond birjasining 2020–2024-yillardagi savdo hajmi, qimmatli qog'ozlar ulushi va investitsiya oqimlari dinamikasi tahlil qilindi. To'rtinchi bosqichda ekspert baholash usuli orqali mutaxassislarning fikrlari jamlandi. Metodologiya qiyosiy, statistik va ekspert baholash yondashuvlarini uyg'unlashtirib, sanoat korxonalarining qimmatli qog'ozlar bozorida faol ishtirokini ta'minlash imkoniyatlarini aniqlashga xizmat qiladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbekiston sanoat korxonalarining qimmatli qog'ozlar bozorida ishtiroki so'nggi yillarda ijobiy o'sish tendensiyalarini namoyon qilmoqda. "Toshkent" Respublika fond birjasi ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yilda savdo hajmi 21,95 trln so'mni (1,71 mlrd dollar) tashkil etib, 2023-yilga nisbatan 19,06 trln so'mga oshgan. Shundan 19,56 trln so'm yoki 89,11 foizini listingdagi qimmatli qog'ozlar bilan tuzilgan bitimlar tashkil etgan, bu esa kapital bozorida ishtirok etayotgan korxonalarning ishonchligi va bozor jozibadorligining ortib borayotganini ko'rsatadi.

Shuningdek, birja savdo maydonchalarida tuzilgan bitimlarning umumiy soni 498 381 tani tashkil etdi, bu o'tgan yilga nisbatan 86 511 taga yoki 21,0% ga ko'p. Shu bilan birga, birja kotirovkalash varag'iga kiritilgan qimmatli qog'ozlar bilan 446 967 ta bitim, listingdan tashqari savdo maydonchasida esa 51 414 ta bitim tuzildi. Yil yakunlariga ko'ra, UCI indeksi 7,7 foizga pasayib, 655,12 punkt darajasida yopildi.

Aksiyalar bozorining kapitallashuvi 72,99 trln so'mga (\$5,65 mlrd) yoki 43,1 foizga oshdi va 242,4 trln so'mni (\$18,8 mlrd) yoki YalMga nisbatan 16,7 foizni tashkil etdi. Yil oxirida birja kotirovkalash varag'ida 93 ta emitentning 142 ta moliyaviy instrumenti mavjud edi. Yil davomida birja kotirovkalash varag'iga 15 ta emitentning 23 ta moliyaviy instrumenti kiritildi: 7 ta korporativ obligatsiyalar va 16 ta aksiyalar chiqarilishi.

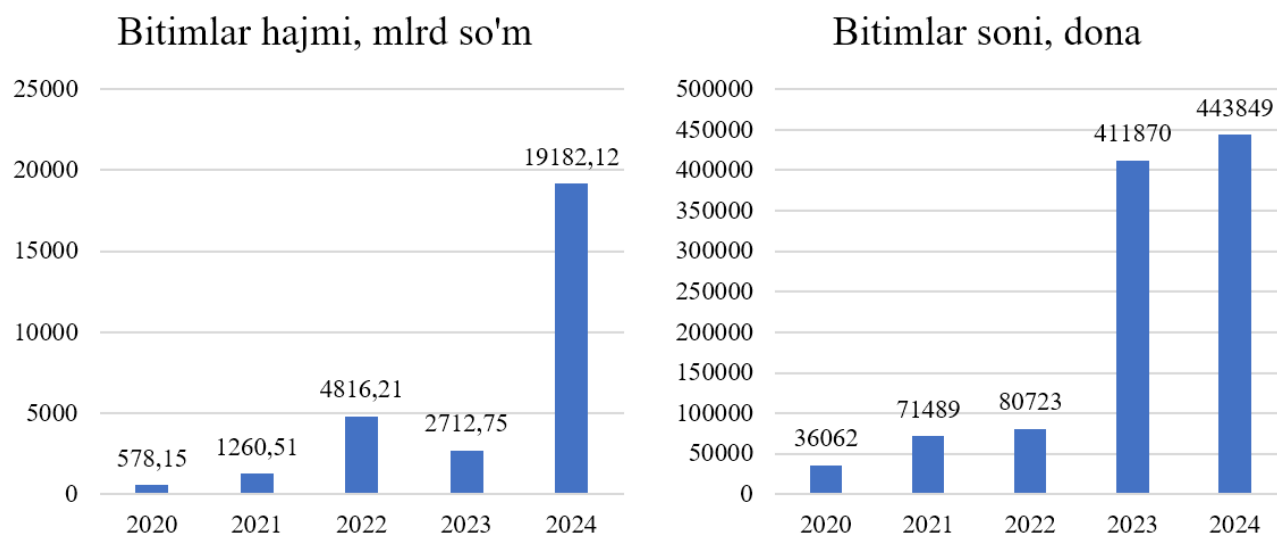
Yil yakuniga ko'ra, birja kotirovkalash varag'iga kiritilgan qimmatli qog'ozlar bilan 19,56 trln so'mlik (1,53 mlrd dollar) 446 967 ta bitim tuzildi. O'rtacha kunlik savdolar hajmi 78,9 mlrd so'mni (\$6,2 mln), o'rtacha kunlik bitimlar soni esa 1 802 tani tashkil etdi.

Aksiyalar bozoridagi savdolar hajmi 19,18 trln so'mni (\$1,5 mlrd) tashkil etdi. O'tgan yilga nisbatan savdolar hajmi 16,56 trln so'mga oshgan. Shu bilan birga, savdolarning asosiy hajmi (18,6 trln so'm) aksiyalarni birlamchi joylashtirish bo'yicha bitimlar va ikkilamchi bozorda blok-bitimlar amalga oshirilgan pulsiz hisob-kitoblar platformasiga (Free of Payment Board, FoP) to'g'ri keldi. FoP maydonchasida bitimlar hajmining sezilarli darajada o'sishi birjadan tashqari uyushmagan bozordan bitimlar tuzish uchun uyushgan bozordan foydalanishga bosqichma-bosqich o'tayotgan emitentlarning undan faol foydalanishi bilan izohlanadi, bu esa fond bozorida ochiqlik va shaffoflik darajasini oshirishni ta'minlaydi. Bu uyushmagan bozor ulushini o'tgan yilgi 94 foizdan 58 foizgacha qisqartirishga olib keldi. Mos ravishda, uyushgan bozor ulushi o'tgan yilgi 6 foizdan 2024-yilda 42 foizgacha oshdi. O'tkazilgan savdolarning o'rtacha kunlik hajmi 77,4 mlrd so'mni, tuzilgan bitimlarning o'rtacha kunlik soni esa 1 790 tani tashkil etdi.

1-jadval. Aksiyalar bozorining asosiy ko'rsatkichlari

Ko'rsatkichlar	Qiymat	2020-yil	2021-yil	2022-yil	2023-yil	2024-yil
Savdolar hajmi	mln so'm	510 800	1 147 110	4 705 790	2 620 570	19 182 120
O'rtacha kunlik savdolar hajmi	mln so'm	2 003	4 588	19 052	10 567	77 347
Bitta bitimning o'rtacha hajmi	mln so'm	14,2	16,1	58,4	6,4	43,2
Bitimlar soni	dona	35 983	71 187	80 652	411 393	443 849
O'rtacha kunlik bitimlar soni	dona	141	285	327	1 659	1 790

Xususan, 2024-yilda jami tuzilgan bitimlar soni umumiy qiymati 21,95 trln so'm (1.71 mlrd dollar) bo'lgan. Shuningdek, "Toshkent" Respublika fond birjasida 2024-yilda 248 savdo kunlari ichida jami 138 ta instrumentlar – korporativ qimmatli qog'ozlar savdo qilingan. 2024-yilda tuzilgan bitimlar soni va hajmi o'tgan yillar ma'lumotlariga nisbatan mos ravishda quyidagicha oshdi:

1-rasm. Toshkent RFB da 2024-yilda tuzilgan bitimlar soni va hajmi⁵

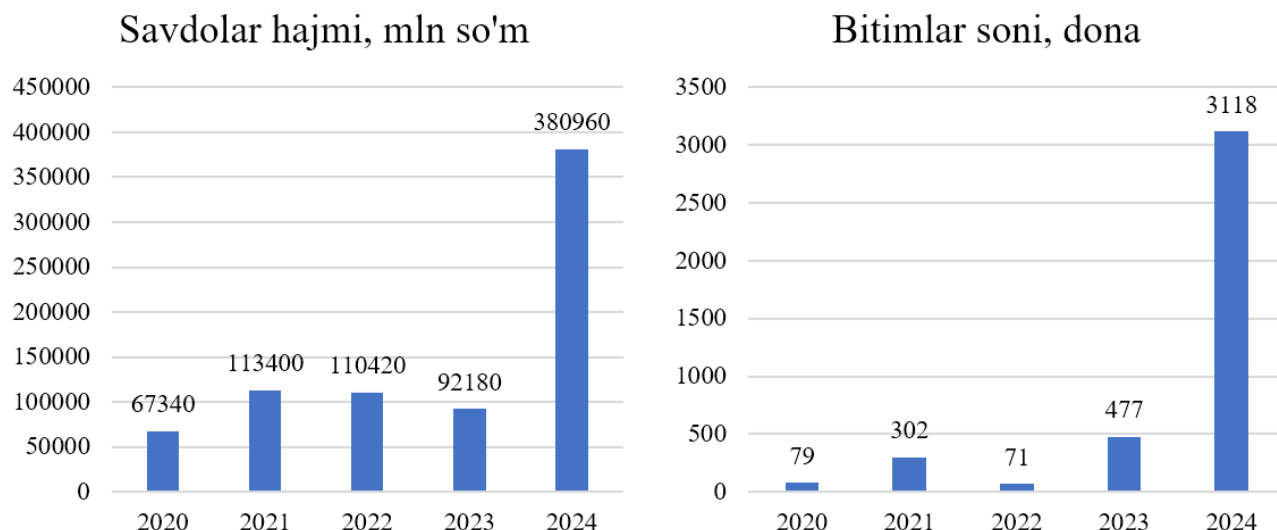
Tuzilgan bitimlar sonining ko'payishi ko'p jihatdan qimmatli qog'ozlar bozoriga chakana investorlarning kirib kelishi bilan izohlanadi, bunga birjada savdo qilish uchun FinTech yechimlarining faol joriy etilishi yordam berdi. Yil davomida «Xalq IPO» dasturi doirasida 42,9 mlrd so'mlik (\$3.4 mln) bitta ommaviy joylashtirish «O'zRTXB» AJ SPO o'tkazildi. Yil yakuniga ko'ra, aksiyalar bozorining kapitallashuvi 242,42 trln so'mgacha (\$18,8 mlrd) o'sdi va YalMga nisbatan 16,3 foizni, erkin muomalada bo'lgan aksiyalarning (free float) bozor kapitallashuvi esa 4,3 trln so'mni (\$330.3 million) yoki YalMga nisbatan 0,3 foizni tashkil etdi. Yil oxirida Birjaning birja kotirovkalash varag'ida 89 ta emitentning aksiyalari mavjud edi.

Yil yakunlari bo'yicha UCI indeksi 54,7 punktga yoki 7,7 foizga pasayib, 655,1 punkt darajasida yopildi. Korporativ obligatsiyalar bozorida savdolar hajmi 381 mlrd so'mni (29,8 mln dollar) tashkil etib, 288,8 mlrd so'mga yoki 313,3%ga o'sdi. O'rtacha kunlik savdolar hajmi 1,5 mlrd so'mni, o'rtacha kunlik bitimlar soni 13 tani tashkil etdi. Yil yakuniga ko'ra, birja kotirovkalash varag'iga kiritilgan obligatsiyalarning bozor qiymati 817,6 mlrd so'mni (63,3 mln dollar) yoki YalMga nisbatan 0,1 foizni tashkil etdi.

2-jadval. Obligatsiyalar bozorining asosiy ko'rsatkichlari

Ko'rsatkichlar	Qiymat	2020-yil	2021-yil	2022-yil	2023-yil	2024-yil
Savdolar hajmi	mln so'm	67340	113400	110420	92180	380960
O'rtacha kunlik savdolar hajmi	mln so'm	264	454	447	372	1 536
Bitta bitimning o'rtacha hajmi	mln so'm	852,4	375,5	1 555,2	193,2	122,2
Bitimlar soni	dona	79	302	71	477	3 118
O'rtacha kunlik bitimlar soni	dona	1	1	1	2	13

5 «Toshkent» RFB - 2024 yil bo'yicha Birjaviy tahlil.

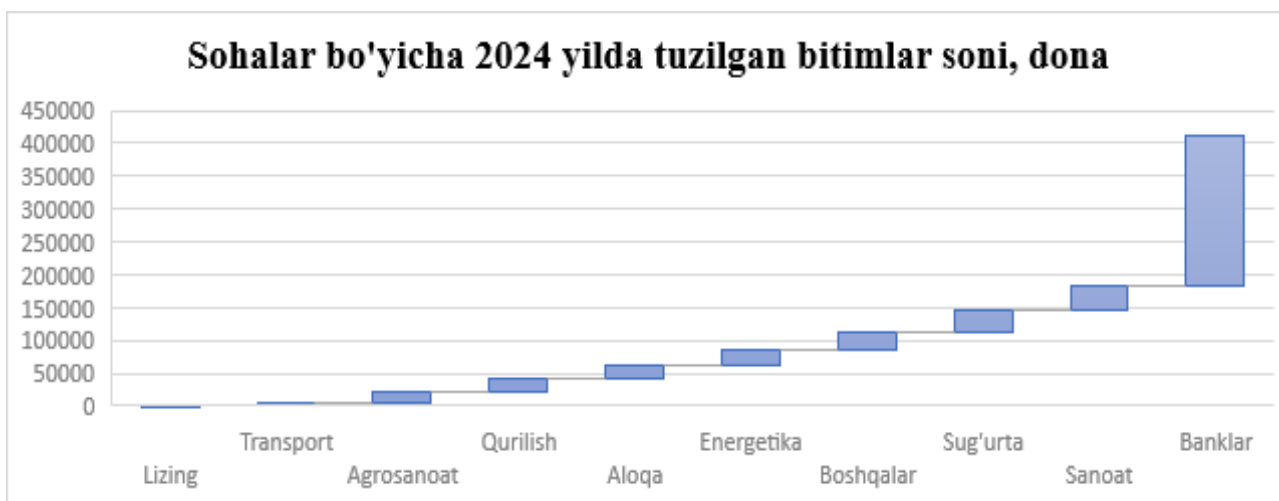
2-rasm. Toshkent RFB da 2024-yilda obligatsiyalar bo'yicha tuzilgan bitimlar soni va hajmi⁶

Yil yakunlari bo'yicha Birjaning listingdan tashqari savdo maydonchasida 51 414 ta bitim tuzildi, bu o'tgan yilga nisbatan 11,1% ga ko'pdir. Savdolarning umumiy hajmi 2,4 trln so'mni (187,6 mln dollar) tashkil etdi, bu o'tgan yilga nisbatan 10 barobar ko'p. 180 ta emitentning qimmatli qog'ozlari bitimlar obekti bo'ldi.

Birjaning bozor ma'lumotlarini Bloomberg terminalida OTC UZS <GO> buyrug'i orqali, shuningdek Refinitiv tizimi orqali ko'rish imkoniyati yo'lga qo'yildi.

Dunyo bo'ylab Bloomberg va Refinitiv mijozlariga bozor ma'lumotlarini real vaqt rejimida taqdim etish birjada sotiladigan qimmatli qog'ozlar to'g'risidagi ma'lumotlarni global investorlar uchun ko'rsatib beradi, bu esa investitsiyalash jarayonini osonlashtiradi va O'zbekiston Respublikasiga xorijiy portfel investitsiyalari oqimini tezlashtiradi.

2024-yilda Toshkent RFBda iqtisodiyotning 10 ta turli xil soha aksiyadorlik jamiyatlarining qimmatli qog'ozlari bilan birja savdolari amalga oshirilgan. Bir necha yillardan beri birinchilikni faqat banklar egallab kelayotgan bo'lsa, saonat sektori emitentlarining qimmatli qog'ozlari savdosi ikkinchi o'rinda kelmoqda. Bank sektori emitentlarining qimmatli qog'ozlari bilan 229 898 ta bitim tuzildi, bu birja bitimlari umumiy sonining 55,82 foizini tashkil etdi. Sanoat tarmog'idagi 12 ta emitentlarning qimmatli qog'ozlari bilan 36 798 ta bitim tuzildi (birja bitimlari umumiy sonining 8,93 foizi).

3-rasm. 2024-yilda Toshkent RFB da sohalar bo'yicha birja bitimlarining soni, dona⁷

Sanoat korxonalari hozirgi kunda fond bozoriga kirish va unda muntazam qolish bilan bog'liq bir qancha muammolarga duch kelmoqda.

6 «Toshkent» RFB - 2024 yil bo'yicha Birjaviy tahlil.

7 «Toshkent» RFB - 2024 yil bo'yicha Birjaviy tahlil.

Muammolar

- Bozor konsentratsiyasi
- Yirik hissadorlarning "hukmdorligi"
- Likvidlikning pastligi
- Aholining moliyaviy savodxonligi
- Instrumentlarning chegaralanganligi

4-rasm. Sanoat korxonalari fond bozorida duch kelayotgan muammolar⁸

Fond bozorining konsentratsiyasi bugungi kunda qolgan muammolarga sabab bo'layotgan eng asosiy muammo sifatida qaraladi. Bozorning konsentratsiyasi deganda – fond bozorida amalga oshiriladigan barcha savdolarining katta ulushi, shuningdek, bozordagi bir instrumentning dominant bo'lishi tushuniladi. Xususan, "Toshkent" respublika fond birjasidagi asosiy savdo instrumenti – aksiyalar bo'lib, bozordagi jami savdolarining deyarli 99 foizi aynan shu instrumentga to'g'ri keladi. Fikrimizcha kapitalning bir hududda yoki bir instrument orqali markazlashuvi erkin bozorni shakllanishiga to'siq bo'ladi. Shuning uchun hududlarda fond bozorini rivojlantirish bo'yicha hukumat tomonidan chora-tadbirlar rejasi ishlab chiqib, unda hududlardagi korxonalarni fond bozori ishtirokchisiga aylantirish yuzasidan aniq vazifa va muddatlarni belgilash kerak.

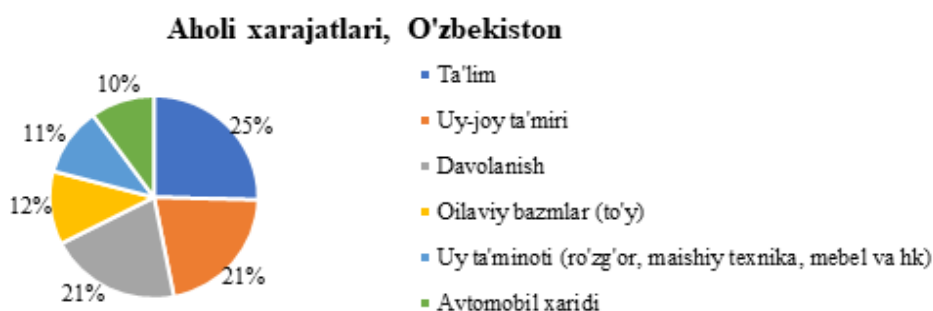
Korxonalar duch kelayotgan muammolardan yana biri bu yirik hissadorlarning fond bozoriga raqobatchilar aksiyalarni sotib olib, nazorat paketini yo'qotish bilan bog'liq qarashdir. Ya'ni, o'z vaqtida davlat mulkini xususiylashtirish davrida kompaniyaning katta ulushlariga ega chiqqan aksiyadorlar, yoki korxona hissadorlari fond bozoriga aksiyalari chiqishini istamaydi yoki kompaniya fond bozoriga chiqqan taqdirda ham aksiyalarini sotmay, saqlab yuradi. Buning ortidan bozor likvidligi past va instrumentlarni tanlash imkoni cheklangan bo'ladi. Shuningdek, mazkur muammo bozorda chakana savdolarining ulushi kamligi uchun minoritar va majoritar investorlarni orasida tafovutni yiriklashtiraveradi.

Shundan kelib chiqib, mazkur toifadagi korxonalarga obligatsiyalar yoki imtiyozli aksiyalar chiqarish orqali bozorda o'z o'rniga ega bo'lish va kompaniya kapitalizatsiyasini yanada oshirish tavsiya etiladi.

Aholining moliyaviy savodxonlik darajasi bozorni shiddat bilan rivojlanmaslik sabablarining eng asosiylaridan biri hisoblanadi. Mamlakat aholisi ortiqcha kapitalni ko'chmas mulk, avtomobil yoki xorijiy valyutadagi naqd pul ko'rinishida saqlashni afzal bilishi nafaqat fond bozoriga, balki moliyaviy bozorning boshqa segmentlariga yetarli darajada kapital kirib kelmasligiga hamda turli xil iqtisodiy zanjirlarning uzilishiga olib keladi.

O'zbekiston aholisining moliyaviy savodxonligini aniqlash yuzasidan xalqaro moliyaviy tashkilotlar tomonidan bir nechta tadqiqotlar o'tkazilgan bo'lib, ularning oxirgisi Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining 2024-yilda o'tkazgan tadqiqoti hisoblanadi. Mazkur tadqiqotga ko'ra, O'zbekiston MDH davlatlari ichida aholining moliyaviy savodxonlik darajasi bo'yicha Belarus Respublikasidan keyingi 2 o'rinda bo'lib, so'rovnoma jalb qilinganlarning 59,9 foizi moliyaviy bilimlarga ega deb baholangan. Biroq bu raqam faqatgina shahar va tuman markazlarida so'rovnoma jalb qilingan yoshi katta aholining natijasidir. Bundan kelib chiqib induksiya tamoyili asosida O'zbekiston aholisining qariyb 60 foizi moliyaviy bilimlarga ega degan xulosaga kelish qaysidir ma'noda noto'g'ri bo'lishi mumkin. Aholining uchdan bir qismi yoshlar (0-18), qariyb 10 foizi qariyalarga (60 va undan yuqori) to'g'ri kelishini inobatga oladigan bo'lsak, yuqorida keltirgan 60 foizga yetmaydi degan farazimiz tasdiqlanadi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan 2024-yilda o'tkazilgan so'rovnoma asosan mamlakat aholisi o'z kapitalini ta'limga, uy-joy ta'miriga va davolanishga ishlatishi aniqlangan.

5-rasm. Aholi xarajatlari tahlili, O'zbekiston

8 Ilmiy adabiyotlar tahlili asosida muallif tomonidan tayyorlandi

Yuqorida keltirilgan 5-rasm ma'lumotlaridan kelib chiqib xulosa qiladigan bo'lsak, aholida iste'mol darajasi ularning kundalik turmushi va kelajakdagi ba'zi xaridlarni amalga oshirish bilan cheklanadi. Bu o'z navbatida ortiqcha pulni sarmoya sifatida moliyaviy bozorlarga yo'naltirish imkonini cheklaydi.

Aksiyalarning bu qadar markaziy moliyaviy instrument maqomini olishi bozorda tanlash imkoniyatini kamaytiradi, o'z-o'zidan qo'lida sarmoya uchun kapitali mavjud investorlarni e'tiboridan chetda qoladi va qaytadan yuqoridagi muammolar o'zaro bog'liqlikda birin-ketin sodir bo'laveradi. Demak, quyida mazkur muammolarga yechim bo'lishi mumkin bo'lgan choralarni keltirib o'tamiz.

Muammo: Bozor konsentratsiyasi

O'zbekistonda yuzaga kelgan fond bozor konsentratsiyasi muammosini hal qilish uchun raqobat va diversifikatsiyani, korxona rahbarlarining fond bozori haqidagi tushunchalarni o'zgartirish muhim ahamiyatga ega. Buning uchun quyidagi choralarni puxta o'ylangan strategiya ishlab chiqish asosida amalga oshirish mumkin:

Yangi birjalarni rag'batlantirish: bozorni hududiy nuqtai nazardan kengaytirish uchun boshqa viloyatlarda yangi fond birjalarini tashkil etishni rag'batlantirish va qo'llab-quvvatlash zarur. Bu raqobatni rag'batlantirish va bozor xilma-xilligini oshirish uchun soliq imtiyozlari, soddalashtirilgan tartibga solish jarayonlari, texnik ko'mak kabi choralarni o'z ichiga olishi mumkin.

Sarmoyaga muhtoj bo'lgan kompaniyalar, ayniqsa sanoat kompaniyalari, bank kredit liniyalariga muqobil ravishda obligatsiyalarni chiqarishlari, buni ortidan ishlab chiqarishni kengaytirishlari va modernizatsiya qilish imkoniyati paydo bo'ladi. Biroq, nafaqat aksiyadorlik jamiyatlari maqomida faoliyat yuritmayotgan sanoat korxonalari, balki "Korporativ aloqalar yoki Aksiyadorlar bilan ishlash" bo'limlari mavjud bo'lgan aksiyadorlik jamiyatlarida ham bu vazifalarni bajaradigan va yaxshi tushunadigan kadrlar tanqisligi mavjud. Shu sababli, LBMA va Toshkent RFB birgalikda respublikaning barcha hududlarida hududdagi korxonalar rahbarlari (hamda moliya ishlari bo'yicha mutaxassislar) uchun qisqa muddatli kurslarni tashkil etish orqali PR marketingni yo'lga qo'yishlari taklif etiladi.

Muammo: Yirik hissadorlar hukmdorligi

Qimmatli qog'ozlar bozorida hukmronlik qiluvchi yirik hissadorlar muammosini hal qilish uchun investorlarning xilma-xilligi va ishtirokini rag'batlantirish muhimdir. Buning uchun quyidagi choralarni amalga oshirish mumkin:

Institutsional investorlarning xilma-xilligini rag'batlantirish: pensiya jamg'armalari, investitsiya fondlari va investitsion kompaniyalar kabi institutsional investorlar o'rtasida xilma-xillikni rag'batlantirish zarur. Bozorda tijorat banklari, pensiya fondlari va investitsion kompaniyalarning ishtirokini oshirish orqali bozorga katta oqimda pul mablag'lari kirib keladi, instrumentlar likvidlik darajasi oshadi va bozorga nisbatan qiziqish ortadi. Yirik bozor ishtirokchilarida yig'ilgan instrumentlarni narxi tez o'zgarishi sababli bozorga minoritar aksiyadorlarning kirib kelishi ko'proq kuzatiladi. Qolaversa, bu kabi kompaniyalar o'z mijozlariga ham fond bozorida ishtirok etish imkoniyatlarini bilvosita ochib beradi.

Muammo: Likvidlikning pastligi

Qimmatli qog'ozlar bozorida past likvidlik muammosini hal qilish uchun quyidagi choralarni amalga oshirish mumkin:

Bozorni rag'batlantirish: likvidlikni yaxshilash uchun marketmeykerlarni rag'batlantirish zarur. Bu savdolarni osonlashtirish orqali marketmeykerlarni likvidlikni ta'minlashga undash uchun tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish, chegirmalar yoki boshqa moliyaviy rag'batlarni taklif qilishni o'z ichiga olishi mumkin.

Savdo platformasini takomillashtirish: Savdo jarayonlarini soddalashtirish va tranzaksiya xarajatlarini kamaytirish uchun texnologik yechimlarni amalga oshirish zarur. Bunga ilg'or savdo platformalarini ishlab chiqish, buyurtmalarni moslashtirish algoritmlarini yaxshilash va hisob-kitob vaqtlarini qisqartirish kiradi.

Bozorni xabardor qilish kompaniyalari: investorlarni faol va likvid bozorlarda savdo qilishning afzalliklari haqida ma'lumot berish uchun xabardorlik kompaniyalarini o'tkazish zarur. Bu bozorda likvidlikning oshishiga olib keladigan qiziqish va ishtirokni shakllantirishga yordam beradi.

Muammo: Aholining moliyaviy savodxonligi

Aholining moliyaviy savodxonligi pastligi muammosini hal qilish uchun quyidagi choralar amalga oshirilishi mumkin:

Maktab o'quv dasturlarini integratsiyalash: Moliyaviy savodxonlik bo'yicha ta'limni erta yoshdan maktab o'quv dasturlariga kiritish. Bu shaxsiy moliya, investitsiyalar va asosiy iqtisodiy tushunchalar bilan bog'liq bilim va ko'nikmalar poydevorini yaratishga yordam beradi.

Jamoatchilikni xabardor qilish kompaniyalari: Moliyaviy savodxonlikni oshirish va keng aholini investitsiya imkoniyatlari, risklari va strategiyalari haqida xabardor qilish uchun jamoatchilikni xabardor qilish kompaniyalarini yanada takomillashtirish zarur. Buni televidenie, radio, ijtimoiy media va seminarlar kabi turli vositalar orqali amalga oshirish mumkin.

Moliyaviy institutlar bilan hamkorlik: qulay moliyaviy ta'lim dasturlarini ishlab chiqish va ta'minlash uchun banklar, investitsiya firmalari va boshqa moliya institutlari bilan hamkorlik qilish zarur. Bunga turli demografik guruhlariga moslashtirilgan seminarlar, vebinarlar, onlayn kurslar va axborot resurslari kirishi mumkin.

Muammo: Instrumentlarning cheklanganligi

Investitsion vositalarning cheklanganligi muammosini hal qilish uchun quyidagi choralar amalga oshirilishi mumkin:

Moliyaviy mahsulotlarni diversifikatsiya qilish: investorlarning ehtiyojlarini qondirish uchun kengroq investitsiya vositalarini ishlab chiqish va joriy etishni rag'batlantirish zarur. Bu birja fondlari (ETF), opsiyalar va fyuchers shartnomalari kabi yangi moliyaviy mahsulotlarni yaratishni rag'batlantirishni o'z ichiga olishi mumkin.

Muqobil vositalar bo'yicha investorlarni o'qitish: investorlarni muqobil investitsiya vositalari bilan bog'liq foyda va risklar haqida o'rgatish zarur. Bu ma'lumot, resurslar va ushbu vositalarni qanday baholash va ulardan samarali foydalanish bo'yicha ko'rsatmalarni taqdim etishni o'z ichiga olishi mumkin.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'zbekiston sanoat korxonalarini qimmatli qog'ozlar bozori orqali moliyalashtirish milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi, diversifikatsiya jarayonlarini jadallashtirish, innovatsiyalarni keng joriy etish va investitsiya muhitini yaxshilashda muhim ahamiyat kasb etadi. O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, qimmatli qog'ozlar bozori korxonalar uchun yangi moliyaviy manbalar yaratibgina qolmay, balki ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, texnologik yangilanishlarni jadallashtirish va innovatsion loyihalarni moliyalashtirish imkonini ham beradi. Shu bilan birga, kapital bozorining rivojlanishi investorlarning huquqlarini himoya qilish, ularning bozorga bo'lgan ishonchini mustahkamlash hamda uzoq muddatli kapital oqimini jalb etishda hal qiluvchi omil hisoblanadi.

Qimmatli qog'ozlar bozorining samarali ishlashi korporativ boshqaruv tizimining shaffofligi va moliyaviy hisobotlarning xalqaro standartlarga mosligi bilan chambarchas bog'liq. Shu sababli sanoat korxonalarida hisobdorlikni kuchaytirish, xalqaro moliyaviy hisobot standartlarini joriy etish va investorlarga muntazam ravishda aniq ma'lumot berib borish zarur. Bundan tashqari, bozor infratuzilmasini rivojlantirish, listing jarayonlarini soddalashtirish hamda obligatsiya va aksiyalar kabi moliyaviy instrumentlarning turlarini kengaytirish qimmatli qog'ozlar bozori likvidligini oshirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, aholining va tadbirkorlarning moliyaviy savodxonligini oshirish muhim omillardan biri sifatida ko'rilishi lozim. Bu yo'nalishda keng qamrovli o'quv dasturlarini tashkil etish, moliyaviy bilimlarni oshirishga qaratilgan targ'ibot-tashviqot ishlarini yo'lga qo'yish investitsion muhitni yanada jozibador qiladi. Davlat tomonidan esa tartibga solish mexanizmlarining barqarorligi va investorlar huquqlarini himoya qilish kafolatlari yanada kuchaytirilishi lozim.

Umumiy qilib aytganda, yuqoridagi takliflar izchil va bosqichma-bosqich amalga oshirilsa, O'zbekiston sanoat korxonalari qimmatli qog'ozlar bozori orqali samarali moliyalashtiriladi, innovatsion faoliyat kuchayadi va mamlakat iqtisodiyotining jahon bozoridagi raqobatbardoshligi sezilarli darajada ortadi. Bu esa nafaqat sanoat tarmoqlarining barqaror rivojlanishiga, balki butun iqtisodiy tizimning modernizatsiya va globallashtirish sharoitida moslashuvchanligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 18-apreldagi PF-5016-son "O'zbekiston Respublikasi Xususiylashtirilgan korxonalarga ko'maklashish va raqobatni rivojlantirish davlat qo'mitasini tashkil etish to'g'risida"gi Farmoni
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 14-yanvardagi PF-5630-son "Davlat aktivlarini boshqarish, monopoliyaga qarshi kurashishni tartibga solish tizimini va kapital bozorini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 24-yanvardagi PQ-4127-son "O'zbekiston Respublikasi kapital bozorini rivojlantirish agentligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi qarori
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 13-apreldagi PQ-5073-son "Kapital bozorini tartibga solish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori
5. Ludger Hentschel. «Investments: An Introduction». 2008
6. James D. Cox, Robert W. Hillman, Donald C. Langevoort, Ann M. Lipton. «Securities Regulation: Cases and Materials». The Business Lawyer, 2021. Tenth Edition
7. Brealey, R., Mers, S., & Allen, F. (2017). Principles of Corporate Finance. McGraw-Hill Education.
8. Ross, S., Westerfield, R., & Jordan, B. (2016). Fundamentals of Corporate Finance. McGraw-Hill Education.
9. Damodaran, A. (2012). Investment Valuation: Tools and Techniques for Determining the Value of Any Asset. Wiley.
10. Brigham, E., & Ehrhardt, M. (2016). Financial Management: Theory & Practice. Cengage Learning.
11. DeMarzo, P., & Berk, J. (2013). Corporate Finance. Pearson.

Proofreader: Zokir ALIBEKOV

Layout and Designer: Oloviddin Sobir ugli

2025. № 9

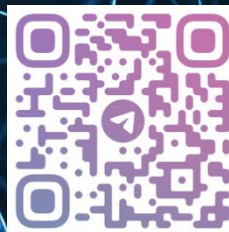
© When materials are reproduced, the INNOVATION SCIENCE AND TECHNOLOGY journal must be cited as the source. Authors are responsible for the accuracy of the information in materials and advertisements published in the journal. Editorial opinions may not always align with those of the authors. Submitted materials will not be returned to the editorial office.

To publish articles in this journal, you may submit articles, advertisements, stories, and other creative materials through the following links. Materials and advertisements are published on a paid basis.

You may subscribe to the journal at any time using the following details. Once subscribed, please send a screenshot or photo of your payment confirmation to our Telegram page @iqtisodiyot_77. Based on this, we will send the latest issue of the journal to your address each month.

“The journal “INNOVATION SCIENCE AND TECHNOLOGY” has been registered by the Agency for Information and Mass Communications under the Administration of the President of the Republic of Uzbekistan from 09.10.2024 under the registration number №390637. License number: C-5669633. PNFL: 30407832680027

Our address: Tashkent city, Yunusobod district, 19th block,
House 17.

Acceptance of articles

Published every
monthly

Directions

Social, economic, political,
technological, scientific

Scopus || Scientific electronic journal specializing in Scopus

CERTIFICATE NUMBER: №390637

**ORDER NUMBER ACCORDING TO
THE LICENSE REGISTER: C-5669633**

CONTACT:

Contact us
+998 97 748 70 03

Telegram channel
t.me/scopus_IST2100

Journal official website
<https://ist-journal.uz/index.php/IST>